

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

57

Nyíregyháza
2024

ATHANASIANA

a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dobos András, Görfföl Tibor, Pauwlik Zsuzsa Orsika, Németh István,
Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:

S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Öszövetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:

H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:

dr. Odrobina László mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2024

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

DOBOS ANDRÁS

Első, magyar nyelven nyomtatott liturgikus szövegeink

Az Imádságos könyvecske 1815. évi kassai kiadása

TARTALOM: 1. Az ortodox keresztények és a görögkatolikus hívek számára készült XVIII-XIX. századi imakönyvek; 2. Az 1815-ben kiadott *Imádságos könyvecske* egyetlen ismert példányának lelőhelye és provenienciája; 3. A példány könyvészeti adatai; 4. A könyv tartalma; 5. Az 1795. évi Karapácsi kiadás és az 1815. évi *Könyvecske* összevetése; 6. Az 1815. évi kassai kiadás az imádságos könyvecskék sorában; 7. A *Könyvecske* (1815) nyomdászattörténeti vonatkozásai; 8. *Az Imádságos könyvecske* hatása liturgikus nyelvünkre

Abstract

In the present study we present a publication unknown to Hungarian bibliography and the study of Hungarian Greek Catholic tradition. The contents of the prayer book published in 1815 in Kassa are not new compared to the prayer book published ten years later, also in Kassa, but it is significant from the point of view that it points to the fact that the need for the publication of liturgical texts in the Byzantine rite for the Hungarian-speaking faithful united with Rome arose even earlier than it was previously believed. In this study, we will also attempt to give a comprehensive picture of the Orthodox prayer books that began to be printed in the second half of the 18th century, one of which may have served as the basis for the edition in question.

1. Az ortodox keresztények és a görögkatolikus hívek számára készült XVIII-XIX. századi imakönyvek

Korukat tekintve a magyar görögkatolikus liturgikus nyelvemlékei az egyesült egyházak között előkelő helyen szerepelnek. Nem sok Rómával egységre lépett egyház büszkélkedhet azzal, hogy már a II. Vatikáni zsinat liturgikus nyelvhasználatra vonatkozó döntését jóval megelőzve a nép nyelvén is ünnepelte istentiszteletit.

Bár a jelenség a XIX. század második felétől politikai színezetet is öltött, és a kor előrehaladtával ideológiai behatásoktól sem maradt mentes, tagadhatatlan, hogy a népnyelv kezdeti használata spontán folyamatokra vezethető vissza. Ennek világos jelei az első, még nem kifejezetten istentiszteleti, hanem pusztán magánhasználatra összeállított, magyar nyelvű imakönyvek megjelenése. Hogy a magyar nyelvhasználat iránti igény nem külső nyomásra vagy elméleti alapon, hanem spontán módon jelent meg az anyanyelvükön imádkozni vágyó írástudó keresztények körében, arra közvetve érvként szolgálhat az a tény is, hogy ez a törekvés mind az ortodox, mind az egyesült híveket érintette.

Az első teljes egészében magyar nyelven nyomtatott *ortodox imakönyv*¹ – Vitkovics Mihály ismertetése alapján, a szakirodalomban elterjedt vélemény szerint – Szekeres Atanáz, korábban győri ortodox, majd katolizált pap személyéhez fűződik. A *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évi VIII. számában megjelent, „Az Ó-Hitű magyar írókról” című cikk szerzője szerint² bizonyos Angyaláky Miklós székelyhídi kereskedő neve alatt látott napvilágot a kiadás, de a szerző azt is megjegyzi, hogy komáromi hívektől értesült, miszerint „nem ő [ti. Angyaláky] maga volt a fordító, egyedül csak kiadója vala ezen munkának, melyet ama híres Szekeres Athanasius győri fi, elébb ó hitű, azután pápista pap fordított.”³

Az Angyaláky–Szekeres-féle imádságos könyvet csak a *Tudományos Gyűjtemény* jegyzi fel. Arról semmilyen más adat nem maradt ránk.

Többen második kiadásának tekintik azt a könyvet, amely Karapács Demeter megrendelésére készült, és 1814-re datálják.⁴ Az Országos Széchényi Könyvtár ugyanakkor őriz egy 1795-ben megjelent példányt, amelyen Karapács ugyancsak megrendelőként szerepel és amelyet „Pesten, Füstkúti Landerer Mihály betűivel” nyomtattak.⁵

A XVIII-XIX-ban, különböző kiadásban megjelent kis imakönyvek eredetét és az azok közötti összefüggéseket egy külön tanulmányban szeretnénk áttekinteni.⁶ Jelen tanulmányunkban egy bizonyos, 1815. évi kassai kiadásra irányítjuk figyelmünket, amelyről eddig nem volt tudomása sem a magyar görögkatolikus nyelvemlékeket kutatóknak, sem általában a könyvészetnek. Eddigi ismereteink szerint ugyanis a legkorábbi magyar nyelven nyomtatott, liturgikus szövegeket tartalmazó görögkatolikus könyv az 1825-ben

- 1 „Ennek az imakönyvnek a különös jelentősége abban rejlik, hogy ez volt az első kísérlet arra, hogy az ortodox hívek magyar nyelven vegyenek részt egyházuk szertartásaiban, még akkor is, ha ezek a szertartások más, számukra érthetetlen nyelven hangzanak el”, Berki Feriz: *Az Ortodox egyház (Befejezés), Lelkipásztor* 5/37 (1962), 287.
- 2 A cikk írója bizonyos E.V.J. A monogram Vitkovics Mihály író nevét rejti. Cf. Csécs Teréz: *A Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertórium*, Győr 1998, 8. 174.
- 3 A könyv címe a leírás szerint: „Imádságos Könyvetske, melyet a napkeleti Anyaszentegyház nemes Magyar Országban lakó némelly Híveinek lelki hasznokra Görögből magyarra fordította, és a maga költségével kinyomtatatta Angyaláky Miklós Úr Székelyhídi Kereskedő”. A cikk szerzője annyit közöl még, hogy „az előbeszéd, s egy görögből fordított ének benne jeles”, illetve, hogy kiadásának sem helye, sem ideje nem ismert, de a „hívek beszéltek, 1790-dik előtt jött nap világra. Áll 56. lapból”. Hogy a terjedeleme vonatkozó információt honnan ismeri a szerző, arról sejtésünk sincs, de az „imádkozó hívek” aligha jegyeznek meg ilyesféle adatokat. A szerző beszámol egy 1801-es váci kiadásról, amelyet ő második kiadásként tüntet fel: „Másodszor kiadta Maramarosi Gottlieb Antal Vácson 1801-ben.” Vitkovics Mihály: *Az Ó-Hitű magyar írókról, Tudományos Gyűjtemény* 1817/VIII, 79.
- 4 Cf. Petrik Géza: *Magyarország bibliográfiája 1712–1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak*, II, Budapest 1890, 483. Sztripszky Hiador az imakönyv három kiadásról számol be. Ezek között említ egy Karapács-féle kiadást, szintén 1814-ből. Elsőként utal Angyaláky Miklós – évszám és hely nélkül megjelent imakönyvére, majd Szekeres Athanasz – Angyaláky Miklós, váci 1801. évi imakönyvére, végül pedig Karapács Demeter – Buda 1814. évi kiadására. Sztripszky Hiador: *Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából*, Szabó Jenő – Uő. (szerk.): *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896–1912*, Budapest 1913, 436–439.
- 5 Imádságos könyvetske, melyet a napkeleti anyaszentegyház Nemes Magyar Országban lakó némelly híveinek lelki hasznokra Görögből Magyarra fordította és a maga költségével ki-nyomtatatta Karapács Demeter Gyulai Kereskedő, Pesten, Füstkúti Landerer Mihály betűivel 1795. Ismert példányának jelzete az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában: 61.149. Erről az 1795-ös kiadásról már említett tesz Horváth Endre: *Magyarországi újjörög könyvek és könyvtárak, Magyar Könyvszemle* 63 (1939), 139.
- 6 Ezeknek a kiadásoknak a bibliográfiai adatait ld. jelen tanulmány 6. fejezetében.

Kassán, Ellinger István nyomdájában megjelent *Imádságos könyvecske a' magyar oroszok lelki hasznokra* című imakönyv.⁷ Ezt az imakönyvet általában a Karapács-féle 1795-ös kiadással hozzák kapcsolatba, illetőleg annak újabb, görögkatolikus használatra átdolgozott kiadásaként tartják számon. Első leírását Sztripszky Hiador adta, aki saját példányán kívül nem ismert mást.⁸ Feltehetően ez került később az Országos Széchényi Könyvtár állományába.⁹

2. Az 1815-ben kiadott *Imádságos könyvecske*¹⁰ egyetlen ismert példányának lelőhelye és provenienciája

A beregszászi Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár katalogizálás alatt álló állományát áttekintve lettünk figyelmesek a *Könyvecske* eddig ismeretlen, egyetlen leírásban sem szereplő 1815-ös kiadására. A könyvtár alapját Bendász István (1903–1991), szovjet munkatábort is szenvedett, görögkatolikus pap és fia, Bendász Dániel (1938–2019) gyűjteménye képezi.¹¹

A könyv provenienciájáról adatok nem állnak rendelkezésre. A 67. oldalon egy kézíratos bejegyzés található, miszerint „Ajándékozta Sárvány Endre főgymn. III. Egressy László gymn. IV. o. t.nak. M.Sz. 1906. III. 25-én.” Az M.Sz. helymegjelölés feltehetően Máramaroszigetre utal, ahol 1920-ig valóban létezett főgimnázium, mégpedig a piarista rend fenntartásában.¹² Az ajándékozó Sárvány személyéről a nevének kívül egyebet nem tudunk. Az ajándékozott bizonyára annak az Egressy családnak a sarja, amely több papot is adott a Munkácsi Egyházmegyének. A Bendász és az Egressy család jó kapcsolatot ápolt egymással. Bendász István több Egressyről is mint barátjáról tesz említést önéletrajzában. László keresztnevű köztük nincsen, de minden bizonnyal e baráti szálak révén került a könyv Bendász Istvánhoz, aki egyébként szintén a máramaroszigeti piaristák gimnáziumában végezte középiskolai tanulmányait.¹³

A könyv a Bendász István által készített leltárban¹⁴ a 7560 jelzetet viseli. Ez olvasható a könyv borítóján is.

7 Cf. Dobos András: *Imádságos könyvecske a 'magyar oroszok' lelki hasznokra*. Kat. IV.38, Terdik Szilveszter (szerk.): *Órád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*, Debrecen 2020, 393–394.

8 „Tulajdonomban. Eddigél csak ez az egy példány ismeretes. Tudtommal egyetlen közkönyvtárunkban sincsen meg”, Sztripszky, „Bibliographiai jegyzetek”, 439.

9 Jelzete: Mor 3530 I. Az Országos Széchényi Könyvtárban végzett kutatásaim során sok és hatékony segítséget kaptam, amelyért ez úton is köszönetet mondok Sarbak Gábornak és Golub Xéniának.

10 A továbbiakban a kiadványra való utalás *Könyvecske* vagy *Imádságos könyvecske*.

11 Cf. Marosi István (szerk.): *Fekete levelek. Bendász István kárpátaljai görögkatolikus pap GULAG-táborban töltött éveinek levelezése (1949–1955)*, Bendász–hagyatéksorozat 1, Beregszász 2020, 31–34; Marosi Anita–Marosi István (szerk.): *A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára*, Bendász–hagyatéksorozat 4, Beregszász 2023, 4–8.

12 Cf. Viczián János: *Máramaroszigeti Piarista Gimnázium*, Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 8, Budapest 2003, 597.

13 Cf. Marosi István (szerk.): *Bendász-családfa és családi krónika. Bendász- és Bacsinzky-családtörténet*, Bendász–hagyatéksorozat 2, Beregszász 2020, 26–27.32–36.

14 A kézirat neve: *Könyvjegyzék*, I. kötet, 1983.

3. A példány könyvészeti adatai

A könyv címdoldalán olvasható adatok: *Imádságos könyvecske a' magyar oroszok' lelki hasznokra*. Kassán, Ellinger István' Ts. és K. privil. könyvnyomtatónál, 1815.

Ezek az adatok majdnem mindenben megegyeznek az 1825-ös kiadás vonatkozó adataival, a különbség csak a kiadó megjelölésének módjában áll: „Ellinger István' Ts.K. priv. Könyvnyomtató költségével”. Míg ez utóbbi kiadás címdoldalát körzet és embléma¹⁵ díszíti, az 1815-ös kiadás címlevele ennél egyszerűbb. A dupla fekete keretben embléma nincs, csupán két rövidebb vonal és egy díszlénia választja el az elemeket.

A fűzött kiadvány 14 cm magas és 8,5 cm széles, a szövegtükör magassága 11,5 cm, szélessége 7,5 cm. Lapszámozása fent található, szélre zárva, minden ornamentika nélkül, ellentétben az 1825-ös kiadással, amely a számokat középre zárja, két oldalról stilizált levéldísszel közrefogva. Az oldalak alján őrszavakat tartalmaz. Ívjelzése A3–A7, B–B7, C–C7. Címlevelel és 3–67 számozott oldalból áll. Az utolsó lap hátoldalán kezdődik a tartalomjegyzék – „Lajstroma az imádságoknak”, – ez csonka, az utolsó lap hiányzik. Ennek tartalmát ugyanakkor rekonstruálni tudjuk az 1825-ös kiadás egyetlen ismert példányából, amelyből éppen a tartalomjegyzék többi része hiányzik.¹⁶ Az 1815-ös kiadás jelen példánya tehát szinte teljesen ép.

4. A könyv tartalma

Mint ismeretes, az 1825-ös kiadás alapja egy korábbi, ortodox hívek számára készült kiadás, vélhetően az 1795-ben Pesten, Karapács Demeter által nyomtatott könyvecske.¹⁷ Hogy a jelen kiadás egyesültek, vagyis görögkatolikus hívek számára készült, az a könyvben sehol nincs feltüntetve. Egyetlen árulkodó adat alapján állíthatjuk bizonyossággal, hogy görögkatolikusoknak nyomtatták. Állíthatjuk ezt mégpedig azért, mert a „Nitzénumi Hitnek Formája” cím alatt szereplő Nicea-Konstantinápolyi hitvallás szövege a *Filioque* formulával olvasható. A Karapács kötetben a vonatkozó helyet így találjuk: „És az elevenítő Szent Lélek Urban, Ki az Atyától származik”, míg az 1815-ös kassai kiadás ezt a szöveget kiegészíti a katolikus tanításnak¹⁸ megfelelően: „És az elevenítő Szent Lélek Urban, Ki az Atyától és Fiútól származik”.

A *Könyvecske* tartalmában alig tér el a Karapács-féle kiadástól. Mindkét kötet három nagy részre osztható. Az első rész a keresztények mindennapi, általános imáit tartalmazza. A „Reggeli imádságok” fejezet alatt a következőket találjuk. Az úgynevezett szokásos

15 Talapzaton álló kehely ostyával, sugarakkal és növényágakkal körülvéve, bal oldalán kettős kereszt könyvtáblával, Biblia Sacra felirattal, jobb oldalán latin kereszt Evangelium felirattal.

16 Az 1825-ös kiadás példányából hiányoznak továbbá a 25–34., a 41–42., a 47–48., az 57–58. és a 63–68. oldalak is.

17 Egy példányát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, 61149 jelzet alatt.

18 A Magyar Királyság területén a Rómával unióra lépett bizánci rítusú keresztények gyakorlata a *Filioque* formula használatát illetően eltérő volt. A kérdés az 1773-as Bécsi szinóduson vált akuttá. Bacsinszky András püspök szerint ekkoriban a Munkácsi Egyházmegye parókiáin – a román nyelvű közösségeket kivéve – a Nicea-Konstantinápolyi hitvallást már mindenütt a *Filioque* formula betoldásával mondták. Cf. Michael Lacko: *Synodus episcoporum ritus Byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, *Orientalia Christiana Analecta* 199, Roma 1975, 38–40.

kezdet imái, 50. zsolttár, Nicea-Konstantinápolyi hitvallás, böjti *tropárok* („Angyali Idvezlet” cím alatt: Üdvözlégy, Istenszülő Szűz Mária és a nagyböjti zsolozsma további záró *tropájai*), ima az őrangyalhoz, „Mindennapi Gyónás”¹⁹, ima a nap felajánlására. Bár a fejezetcímnek nem felel meg, de ebben a fejezetben szerepelnek a következő szövegek is, az ebéd előtti és utáni, a vacsora előtti és utáni imák.

Az „Estvéli imádság” fejezetben a szokásos kezdet imái már csak rövidítve vannak feltüntetve, s ezután következnek az esti imádságok.

A második nagy rész a „Szent Liturgia alatt-való imádságok” cím alatt huszonkilenc imát sorakoztat fel. Ez az imacsokor meglehetősen nagy népszerűségnek örvendett a Lengyel-Litván unió ortodox hívei körében. Az ilyen jellegű imák a római rítusban régóta ismertek, hiszen a középkortól kezdve századokon át a magánmisét tekintették a mise rendes formájának. A celebráló papnak csak egy ministráns felelt, míg a jelenlévő hívek magánimáikat végezték. A latin nyelvű liturgikus szövegeket egyébként is csak kevesen értették volna. Hogy ortodox körökben is megjelent az igény a hasonló imákra, már kevésbé magától értetődő. Igaz ugyan, hogy legtöbb helyen csak a kántorok vagy a kórus énekeltek, de az egyházi szláv nyelvű szövegeket, ha nem is teljesen, de egy átlagos, valamely keleti szláv nyelven beszélő hívő is megértette. Talán latin hatást, de az is lehet, hogy egyszerűen a tudatosabb részvétel iránt megnövekedett érzékenységet kell keresnünk ezeknek az imáknak a gyökerénél²⁰. Bárhogy is, az első könyv, amely ilyen imafüzért tartalmaz, még éppen a Breszti unió előtt látott napvilágot, 1595-ben, a Vilnusi Szentlélek Testvériség nyomdájában. Az ortodox testvérület a későbbiekben is fontos szerepet játszott az ortodoxia ápolásában, főként éppen a könyvnyomtatás fegyverét használva az unióra lépett, és az ortodoxokkal ellenségesen viseltető püspökök ellen. A Mindennapi imák című könyv úttörőnek tekinthető, két szempontból is. Ez az első könyv, amely kizárólag magánhasználatra szánt imákat tartalmaz, és amely olyan imagyűteményt foglal magában, amelynek nincsen analógiája a kéziratos hagyományban.²¹ Idővel aztán a katolikus kiadásokba is bekerülnek az imák, így az unyivi monostor nyomdájában 1694-ben megjelent *Molitvoszlov* is tartalmazza²² azoknak az imáknak az ószláv megfelelőit, amelyek a magyar nyelvű *imakönyvekben* is megvannak. Megjegyzendő, hogy a Munkácsi Egyházmegyében a szláv nyelvű változat is kedvelt volt a hívek körében. Még a XX. század első harmadában is több kiadásukat ismerjük.²³

19 Különös, hogy ez a bűnbánati formula nem a nap végén, hanem a kezdetén kap helyet a könyvecskékből.

20 Maria Takala-Roszczenko: *The 'Latin' within the 'Greek': The Feast of the Holy Eucharist in the Context of Ruthenian Eastern Rite Liturgical Evolution in the 16th–18th Centuries*, Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 50, Joensuu 2013, 75–76.

21 Dalmat Judin: *Молитвы утренние и вечерние в составе печатных сборников частного молитвенного обихода: возникновение и путь в московскую книжность*, Vladimir Kirillin (szerk.), Сборник материалов научно-богословской конференции кафедры филологии Московской духовной академии, посвященной памяти профессора МДА М. М. Дунаева «Таинство слова и образа» 30 сентября 2016 года, Москва 2017, 223–224.

22 *Молитвы при святой литургии, Молитвословь, УНѢВЪ* 1694, fol. 91 v.–106 r.

23 Alekszandr Duhnovics (szerk.): *Великій моливенникъ или собраніе набожныхъ молитвъ и пѣсней, Ужгородъ* 1922, 40–62; *Молитвенникъ для Восточныя Церкви католическихъ православныхъ христіанъ, Пряшевъ* 1900?, 44–57. Hogy ezek az imák népszerűek voltak, mutatja az is, hogy jelen cikk szerzőjének családi hagyatékában egyetlen szláv nyelvű töredék maradt fenn, amely éppen ilyen imákat tartalmaz.

A *Könyvecske* harmadik nagy egységének címe: „A’ Bóldogságos Szűz Anyánkhoz egynéhány imádságok, a’ mellyeket görögül Akaftisztnak neveznek”. Az Istenszülőnek szóló énekeket ilyen sorrendben nyomtatott könyvekben nem leltük fel, sem görög, sem a Nyikon pátriárka reformját megelőző, sem az azt követő szláv kiadásokban. Ez önmagában nem meglepő, hiszen nem liturgikus könyvről van szó, hanem a hívek magánajátosságát segítő kiadványról. Mindenesetre világos, hogy az Örömhírvétel (március 25.) vagy az *Akathisztosz*-szombat (nagyböjt ötödik szombatja) válogatott ünnepi énekeit találjuk itt egybegyűjtve.²⁴ Az első három strófa nem más, mint az előesti nagyvecsernyének *Uram, tehozzád*-ra való – vagyis a 140. zoltárt követő – első három *sztychirája*. A *Könyvecske* harmadik strófájához furcsa módon mindenféle szünetjel nélkül kapcsolódik egy negyedik, mégpedig az utrenye dicséreti *sztychirának* záró verszaka, a Dicsőség... most és...-re éneklendő (Az öröktől fogva Istennél tartott titok). Az ötödik strófa (A’ menyeei Karokból le-szállván) az utrenye dicséreti *sztychirá* közül az első, amit követ még három (Gábiel a’ Szűznek Mennyekből hirt vévén mondá; A mindenható Atya Istennek; Az Atyától ugyan öröktől fogva).²⁵

A harmadik rész második nagy egysége külön címmel van ellátva: „Kanon”, vagyis kánon. A kánon, amely voltaképpen bibliai ódák²⁶ által ihletett himnuszfüzér, a bizánci rítusban több istentiszteletnek lehet alkotóeleme, de a reggeli istentiszteletben és az esti szolozsmában mindig van helye. Az itt szereplő kánon nagyböjt ötödik szombatjára, az úgynevezett *akathisztosz*-szombatra van előírva. A kánonok a nagyböjti időtől eltekintve nyolc ódából állnak, a nyolc bibliai ének – a római rítusban *kantikum* – motívumait alapul véve. Valójában azonban a bizánci egyház kilenc szentírási ódát használ, amelyek közül a másodikat (Mózes második éneke) csak a nagyböjti három ódából álló kánonokban énekelte. Így a nyolc ódából álló kánonok számozása úgy alakul, hogy az első után rögtön a harmadik következik. Az *Imádságos könyvecske*ben az ódák számozása liturgikus szempontból hibás, mert a harmadik ódát – amely a Sámuel könyvéből való Anna éneke és ennek a himnikus parafrázisa lenne – másodiknak veszi. A sorszámnevek tehát a liturgikus könyvekben mintegy rögzült címként szerepelnek, mert mindegyik egy-egy konkrét bibliai énekre utal, a *Könyvecske*ben viszont egyszerűen csak a sorrendi helyet jelölik.

Az ötödik óda után illesztették be azt a 24 versszakból álló himnuszt, amelyet a bizánci rítus *akathisztosz*-hymnuszként ismer.²⁷ A *Könyvecske*ben az egész harmadik részt ez a cím vezeti be. Valójában ez az *akathisztosz* elnevezés a liturgikus könyvekben csak ezt

24 A két ünnep himnográfija nagy részben megegyezik.

25 Tehát az Örömhírvétel ünnepének négy dicséreti sztychirája szerepel itt. Az 1898-as római ménea csak három sztychirát jelez, az elsőt ismételve, cf. Μηναία τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, IV, Ἐν Ρώμῃ 1898, 182–183. A ma használatos moszkvai szláv ménea-kiadás négy különböző *sztychirát* ismer, de a negyedik nem egyezik a könyvecskek szövegével. Az 1738-as római anthologion viszont négy különböző *sztychirát* közöl a 150. zoltár verseire, melyek között megtaláljuk a könyvecske „Az Atyától ugyan...” kezdetű énekét (Ὁ ἐκ Πατρὸς αὐδιῶς), Ἀριθμολόγιον, ἐν Ρώμῃ 1738, 262.

26 Zsoltárszerű imák, amelyek nem a Zsoltárok könyvében, hanem valamely más bibliai könyvben maradtak fenn.

27 Az *akathisztosz*-hymnuszt a ma használatban lévő liturgikus könyvek nagyböjt ötödik szombatjának reggeli istentiszteletére írják elő, négy részre osztva az egymást váltogató tizenkét *kontákok* és *ikoszt*. Az utolsó egység valóban a kánon hatodik – a *Könyvecske*ben ötödik címszó alatt szereplő – ódája után kap helyet. Cf. *Nagyböjti énektár vagyis a három ódás bűnbánati énekek könyve* (ford. Rohály Ferenc), Nyíregyháza 1998, 522–523.

az itt következő, *konták*ok és *ikosz*ok váltakozásából álló himnuszkoszorút illeti meg. Az 1815-ös *Könyvecske* az 1795-ös Karapács-kiadással teljesen összhangban csak kétszer különíti el címmel az *akathisztos*z egyes egységeit. „Első kondak”, vagyis konták és „Ikosz” még szerepel címszövegben, de ezt követően címek már nem tagolják a szöveget, csak bekezdések. A két kiadás abban is teljesen egyezik, hogy a himnuszfüzér hiányos. „Az angyaloknak minden karjai tsudálkoztak” kezdetű konták után kimarad több versszak.²⁸

5. Az 1795. évi Karapács-kiadás és az 1815. évi *Könyvecske* összevetése

Az *Imádságos könyvecske* 1815-ös és 1825-ös kiadása közötti különbség csekély, jóformán csak tipográfiai jellegű. Ha azonban a Karapács Demeter által nyomtatott 1795-ös kiadást tekintjük, a különbségek inkább szembetűnők.

A legnagyobb különbséget rögtön a könyvek elején találjuk. Karapács előszóban közli, mely okok készítették a könyv megjelentetésére. Az 1815-ös kiadásban nincs előszó. Lehetséges, hogy azért, mert nem első kiadásról van szó, hanem az Ellinger nyomda kibocsátott már ilyen könyvet a korábbi években, amelyekből nem maradt fenn példány. Az is lehet, hogy, bár a kassai nyomdában ez az első kiadás, mivel mégsem olyan könyv, amely az országban először jelenik meg, nem szorul magyarázatra, mi tette szükségessé a nyomtatást, hisz az újabb kiadásból világos, hogy egész egyszerűen csak újabb könyvekre volt igény. Végül az is elképzelhető, hogy, mivel egyházi jóváhagyás nem található ezen a kiadáson, jobbnak látták előszó nélkül megjelentetni. Hogy a kiadás az egyházi jóváhagyást nélkülözte, arra csak következtethetünk abból, hogy nem jelentették meg a „Nihil obstat” és az „Imprimatur” adatokat.

Egy nagy szövegtöbblet az 1815-ös kiadásban jelenik meg. Míg a Karapács-kiadás az 50. zsoltárnak csak az első versét közli, az 1815-ös kiadás az egész zsoltárt, mégpedig az első vers kivételével a Káldi–féle katolikus fordításból.²⁹ Az első verset teljesen a Karapács-kiadásnak megfelelően olvashatjuk.

A további eltéréseket az alábbi táblázat segítségével könnyebben áttekinthetjük.

<i>Karapács-féle kiadás (1795)</i>	<i>Kassai kiadás (1815)</i>
Mikor a' Keruvikát éneklük (30. o.)	Mídőn az Izse Kheruvmot éneklük (24. o.)
A' Keruvika után (33. o.)	Izse Kheruvm után (27. o.)
Mikor éneklük: Agios, Agios, Agios, Kirios Savaoth (35. o.)	Mikor éneklük: Szvijat, Szvijad (!), Szvijad Hoszpodj Boh (28. o.)
Mikor mondgyák, Tebie Goszpodí (40. o.)	Mikor mondgyák, Tebie Hoszpodí (32. o.)

²⁸ *Könyvecske* 1815, 58; Karapács 74.

²⁹ Az 1626-os Biblia-kiadásban az 518–519. oldalon.

Az Isten ígéjének (63. o.)	Ay (!) Isten ígéjének (49. o.)
Látván a' napkeleti Királyok a tsudálatos járatu tsillagot, szivessen követték őtet, és mint egy Vezér után menvén utána, keresék a' hatalmas Királyt, és midőn meg-találták volna őtet örvendevzén éneklük néki: Alleluja. (70. o.)	[Ez a versszak teljes egészében hiányzik]

Amint a táblázatból kitűnik, eltéréseket elsősorban az egyes imák címeiben figyelhetünk meg. Karapács olykor görög nyelven utal a Liturgia énekeire, míg az 1815-ös kiadás óslávul adja meg a címeket. Ez talán azzal is magyarázható, hogy Karapács Demeter nem egy meghatározott nemzetiségből származó, nem is egyazon egyházi közösséghez tartozó személyeknek szánja a kiadást. Ezt teljesen egyértelműen közli is az előszóban:

„A' görög szent rituson lévő keresztyén olvasóhoz. Mivel igen szép, hasznos, sőt szükséges dolog, hogy a' Keresztyén Ember azon a' nyelven könyörögjön, a' mellyet jól ért: a' Görög Anyaszentegyház, Nemes Magyarországban lakó Hívei közzül pedig találkoznak nem kevesen, a' kik Magyar nyelven kívül, Görög, Oláh vagy Orosz nyelveket tökéletesen, vagy éppen nem értvén, és Magyar nyelven irt nékiek való könyvek nélkül szűkölködvén; az ő Anyaszentegyházok szokása, és kívánságok szerént nem imádkozhatnak: ezen imádságos kis könyvet Görögből Magyarra fordítottam; és magam költséggemmel ki-nyomtattattam, kinek tettzik élyen velle.”

A Karapács-féle kiadás tehát szem előtt tarthat olyan olvasóközönséget, amelyeknek templomaiban az ósláv soha nem volt liturgikus nyelv. Az ósláv nyelvet használó közösségekben ugyanakkor az ógörögnek mindenképpen megvan a maga tekintélye, hiszen az ósláv vagy román nyelvet használó egyházak szövegeit görögből fordították.

Az is lehetséges persze, hogy Karapács éppen a görög nyelv alkalmazásával a kiadása jelentőségét illetve a fordítás tekintélyét kívánta növelni. Az előszónak, miszerint a kis könyvet „görögből magyarra fordította”, aligha adhatunk hitelt. Egyrészt, mert a Szent Liturgia egyes részei alatt mondandó magánimáknak nincs is görög eredetije, legalábbis jelenleg úgy vélik, azok kifejezetten szláv ortodox környezetben készült kompilációk. Másrészt a Karapács-kiadásban is megmaradtak szláv terminusok. Az Eucharisztia alapítási szavai alatt recitálandó imát például ilyen címmel közli: „Mikor a' Pap mondja: Primate Jadite”.

Figyelemreméltó még egy igen apró fonetikai különbség. Míg a Karapács-kiadás *Gosz-podi* alakban írja az Úr nevének megszólító alakját (a magyarban rendszerint „Uram”-nak fordítva), a kassai kiadás ehelyett *Hoszpodí* formát közöl. Ez egy kicsiny, de világos jele, hogy a könyvecske kifejezetten ruszin közönség számára készült. Az ósláv nyelv kiejtése ugyanis bizonyos eltéréseket mutat az egyes országok vagy régiók között, melyt az jelzi, hogy a beszélt, élő nyelv hatással volt az ósláv kiejtésére is. Így, míg az r fonéma hangértéke a ruszinban a h-nak felel meg, addig az oroszban és a szerbben g-nek.

Az *akathisztosz*-himnusz *Könyvecskéből* hiányzó strófája (*ikosza*), amely a „Látván a napkeleti Királyok” szavakkal kezdődik, érdekes problémát vet föl, amelyre még visszatérünk.

6. Az 1815. évi kassai kiadás az imádságos könyvecskék sorában

A Karapács-féle kiadás (1795), meglehet az első teljes, ortodox híveknek nyomtatott, imádságoskönyvecske, amelyről jelenleg tudomásunk van, ugyanakkor több olyan kiadást ismerünk, amelyek ennek második és harmadik részét tartalmazzák. Így a Szent Liturgia alatt mondandó magánimákat és az Istenszülő Szűz Máriához szóló imák füzérét. Jelenleg a következő kiadások ismeretesek, amelyekből legalább egy példány rendelkezésünkre áll:

Az Jerusalemi Görög Anyaszentegyháznak Szent Misséje alatt való imádságok, Neszkovits Ádámtul, Pesten, Nyomtatott Eitzenbergerné bütűivel, 1780.³⁰

Az Jerusalemi és Nap-keleti nem egyesült görög Anyaszentegyháznak Szent Liturgia alatt való imádságok, és az Boldogságos Szűz Anyánkhöz egynehány imádságok, Másodszor ki-adattattak Emánuel Demetrovits de Gottovan által, Komáromban, Weinmüller Bálint' betűivel, 1798.³¹

A' Jerusalemi Görög Anyaszentegyháznak Szent Misséje alatt-való imádságok, Vátzon, Nyomtatott Maramarosi Gottlieb Antal betűivel, A' Vátzi Görög templom' számára, 1801.³²

A' Görög Anyaszentegyháznak Szent Lyturgiája alatt-való imádsági, k.n., é.n.³³

Az itt felsorolt négy kiadás tehát tartalmát tekintve szinte teljesen azonos, és meggyezik a Karapács-féle kiadással is, kivéve, hogy ez utóbbi egy résszel gazdagabb. A könyv első részében található általános napi imádságokat ugyanis ezek a kiadások nem foglalják magukban. Megjegyzendő, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* már idézett cikke az 1801-es váci kiadást tartja az Angyaláky–Szekeres névvel fémjelzett imakönyv második kiadásának. Már csak ebből a tényből is látszik, hogy Vitkovics Mihály tanulmányát fenn tartásokkal kell olvasnunk, hiszen ez az 1801-es kiadás semmilyen szempontból nem lehet második kiadás. Először is azért, mert tartalmát tekintve szűkebb. De hogy ha feltételeznénk, hogy a szűkebb változatnak második kiadása lenne, az sem állja meg a helyét, mert abból már legalább kettő korábbirol (1780 és 1798) is van tudomásunk. És akkor még el is tekintettünk egy, a minden valószínűség szerint korábbi, de jelenleg még beazonosítatlan debreceni kiadástól.

30 Országos Széchényi Könyvtár, Mor. 4147^m.

31 Országos Széchényi Könyvtár, Lit. 739 l.

32 Országos Széchényi Könyvtár, Mor. 3152^{bl}. Ezt a kiadást Vitkovics a *Tudományos Gyűjteményben* úgy tünteti föl, mint az Angyaláky–Szekeres-féle imakönyv második kiadását.

33 Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára (díszkönyvtár), B 1377.

Eddigi kutatásaink alapján feltételezzük, hogy Karapács Demeter kiadása az, amelyik a korábbi kis könyvecskék anyagát kibővítette, tehát ilyen tekintetben az első bővített kiadás. A *Tudományos Gyűjtemény* 1817-ben megjelent, „ó-hitű” írókról szóló cikke óta közhelynek számít, hogy az első kiadást (1790 előtt) bizonyos Angyaláky Miklós rendelte meg, a fordító viszont nem ő, hanem Szekeres Atanáz szerb ortodox pap, aki Bécsben a könyvvizsgálatok terén a főrevizori tisztségig vitte, és katolizált.³⁴

Ezt az első kiadást jelenleg semelyik közgyűjteményben nem sikerült beazonosítani. A *Tudományos Gyűjtemény* közlése szerint 1790 előtt jött napvilágra, a kiadás helye és évének feltüntetése nélkül. A fenti listán szereplő utolsó kötet, amelyet jelenleg a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában őriznek, hely és évszám nélküli. Így kézen fekvő lenne, hogy ezt azonosítsuk az első kiadással. Pavercsik Ilona a példányt 1750 körül megjelentre datálja.³⁵ Ha valóban ebből az időszakból való, akkor szinte kizárt, hogy Szekeres Atanáz fordításán alapul, hiszen ő 1739-ben született. A Debrecenben őrzött példánynak a címe sem egyezik meg azzal, amit a *Tudományos Gyűjtemény* feltüntet, bár az is igaz, nem egyértelmű, hogy Vitkovics Mihály, a cikk írója valaha tartotta-e kezében a könyvet.

Az imakönyvek egymáshoz való kapcsolata illetve eredeztetése egy további tanulmány témája lenne. Itt mindenesetre fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet egy rejtélyes tényre, amely a jelen kutatásunk középpontjában álló 1815-ös kiadás kapcsán merül föl. Jelenleg a Karapács-féle 1795-ös kiadás az első legbővebb imakönyv. A címe is új, már nem a „Szent Liturgia alatt való imádságok”, hanem, minthogy tartalma is bővült, egy általánosabb cím, az „Imádságos könyvecske” alatt jelent meg. Úgy sejtjenénk, hogy az 1815-ös kiadás ezt vette alapul. Ami abból hiányzik, így a „Látván a’ napkeleti Királyok” kezdetű versszak, az valószínűleg véletlen nyomdászai figyelmenlenségnek tudható be. Csakhogy ez a strófa hiányzik a debreceni könyvtár évszám nélküli, de a kassai kiadásnál mindenképpen korábbi, ha nem a legrégebbi kiadásból is.³⁶ Ez a hiány árnyalja a képet, mert aligha lehet a véletlen műve, hogy két figyelmetlen nyomdász is ugyanazt a versszakot hagyja ki a szedésből.

Az a helyzet áll tehát elő, hogy az 1815-ös kiadás harmadik része megegyezik a debreceni, évszám nélküli példánnyal, amely viszont a rövidebb kiadás, tehát abból nem vezethetjük le az 1815-öst. A Karapács-féle, első, általános imákat magában foglaló része megvan az 1815-ös kiadásban, de a harmadik részt illetően különbözik a két munka, mert az 1815-ös szövege egy teljes versszakkal kevesebb. Lehetséges, hogy az 1815-ös kiadás nem közvetlenül a Karapács Demeter által kiadott könyvön alapul, hanem egy másik, ismeretlen kiadáson. Az is lehet, hogy kéziratokból készültek a kiadások, és a nyomtatott kiadások közötti eltérések magukra a kéziratokra vezethetők vissza. A rejtélyre jelen

34 Szekeres Atanáz személyének megítélése rendkívül negatív a kortárs és a későbbi szerb irodalomban is, éppen a katolizációja miatt. Csak újabban kezdik átértékelni tevékenységét. Cf. Radoslav Lj. Eraković: *V Potrazi Za "izgubljenim" Identitetom Atanasija Dimitrijevića Sekereša, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 42 (2017), 359–375.

35 Pavercsik, Ilona: *Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliográfiája 1712–1860 c. művéhez, 1701–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, Magyarország bibliográfiája, 1712–1860, 7, Budapest 1989, 182.

36 A hiányzó versszaknak az 50. oldalon kellene szerepelnie.

ismereteink alapján magyarázattal nem szolgálhatunk, de levéltári kutatások még hozhatnak eredményeket.

7. A *Könyvecske* (1815) nyomdászattörténeti vonatkozásai

Az 1815-ös *Könyvecske* csakúgy, mint a tíz évvel később napvilágot látott kiadás, Ellinger István kassai nyomdájában készült. A tipográfiát még apja, Ellinger János József alapította 1787-ben, amelynek vezetését István fia 1810-ben vette át.³⁷

Hogy ki rendelte meg az imakönyveket, arról magukból a kiadványokból semmi sem derül ki. A nyomdára vonatkozó esetleg föllelhető levéltári forrásokból esetleg a nyomára lehetne bukkanni. Annyi bizonyos, hogy az 1815-ös könyv nem az első görögkatolikus terméke az Ellinger-féle nyomdának. A Munkácsi Egyházmegye első sematizmusa, vagyis névtára, 1814-ből maradt ránk. Bár a nyomtatás helye nincs feltüntetve, a címlapon egyértelműen olvasható: *Typis Stephani Ellinger*.³⁸ Ugyanitt jelent meg a két évvel későbbi sematizmus is.³⁹ Hogy volt-e bármilyen egyéb kötődése a görögkatolikusoknak ehhez az officinához, nem tudjuk. Ungváron csak 1846-ban alapította meg az első nyomdát éppen a kassai Ellinger István utóda, Ellinger János⁴⁰.

Az 1815-ös kiadás megrendelőjének személyét tehát nem ismerjük. Az 1825-ös kiadás címdalán a következőt olvassuk: „Ellinger István Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségével”. Feltételezhetjük, hogy a könyvre volt igény, hiszen a nyomda a saját költségén adta ki újra. Kassa városában ekkor már jelentős számú görögkatolikus közösség élt. A XIX. század első felében istentiszteleteiket a római katolikusok Szent Mihály kápolnájában tartották – ez volt a szlovákok temploma –, később pedig a dómban, amit egyébként a magyarok és a németek használtak. Saját templomuk csak 1886-ra lett kész.⁴¹

Ellinger Istvánnak többször meggyűlt a baja a cenzúrával. Magyarországon a könyvrevízió és cenzúra ügyében II. József hajtott végre gyökeres átszervezést. Korábban, 1726-ban már III. Károly elrendelte, hogy a nyomdákból küldjenek rendszeresen jegyzéket és kötelespéldányokat is a nyomtatványokból a helytartótanácsnak.⁴² A teológiai és vallási témájú könyvek cenzúrája viszont egy ideig még az egyházak illetékességi körébe tartozott. Mária Terézia 1772-ben kiadott rendeletével az egyházi, vallási tartalmú kiadványok nyomtatását is a helytartótanács cenzorának engedélyéhez kötötte.⁴³ A könyvek újranyomásához is a helytartótanács engedélyéért kellett folyamodni, amit Ellinger több esetben elmulasztott. Hanyagságáért rendszerint a helytartótanács elmarasztalásában részesült.⁴⁴

37 Cf. Steinhoffer Károly: A kassai könyvkereskedelem története 1712-től a jelenkorig, Rényi Károly (szerk.), *Magyar könyvkereskedők évkönyve*, 17, Budapest 1907, 31–35.

38 *Catalogus venerabilis cleri almae Diocesis Munkacsinensis sede episcopali vacante pro anno MDCCCXIV*.

39 *Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Diocesis Munkacsinensis, ad annum M.D.CCC.XVI*, Cassovia, Ex Typographia Ellingeriana. Az 1821-es névtárat már a budai Egyetemi Nyomda adta ki.

40 Cf. Kiss Krisztián Bálint: Kárpátalja nyomdászata a kezdetektől 1918-ig, *Magyar Grafika* 61/2 (2017), 53.

41 Köszönet illeti Szeghy Gábort, a kassai levéltár munkatársát, aki saját kutatásának eredményét volt szíves megosztani. Az adatközlő dédapja, Szobota Ferenc, vezette be a magyar nyelvű Liturgiát Kassán.

42 Cf. Felhő Ibolya – Vörös Antal: *A helytartótanácsi levéltár*, Levéltári leltárak 3, Budapest 1961, 221.

43 Cf. Döbör András: Sajtó és cenzúra a 18. és a 19. század fordulóján Magyarországon, *Történelem* 15 (2014), 18.

44 Cf. Kemény Lajos: Sajtó és cenzúra Kassán a XIX. század első felében, *Magyar Könyvszemle* 7 (1899), 356.

Kemény János, kassai levéltáros, négy, engedély nélkül kiadott imádságos könyvről is tudni vél. Sajnos a helytartótanács által Kassára megküldött iratokat nem találtuk levéltári helyükön. A városi tanács protokollumból azonban kiderül,⁴⁵ hogy Ellinger többször figyelmeztetésben részesült, egyszer bizonyos imakönyvek miatt is (*libri precatonis*), de egyéb, jelen tárgyra nézve érdemleges adatot nem olvasunk ki a bejegyzésekből.

8. Az Imádságos könyvecske hatása liturgikus nyelvünkre

Jóllehet első imakönyveink szövege nem kifejezetten görögkatolikusoknak készült fordítás, hanem ortodox hívek számára nyomtatott kiadások átvételén, esetleg ortodoxok körében használt kézíratos fordításokon alapszik, hatása mégis jelentős a későbbi görögkatolikus kiadásokra nézve. A szerbek hazánkban mai napig ósláv nyelven végzik istentiszteleteiket. Az orosz és görög ortodox közösségek, ha magyarul tartják szertartásaikat, újabb, a XX. század második felében készült fordításokat használnak. Így számukra a korábbi kiadások csak szövegemlékek, amelyeknek semmilyen kapcsolatuk nincs a jelennel. A magyar görögkatolikuságnak viszont már a XIX. század második felében megjelennek első liturgikus könyvei⁴⁶ és énekeskönyvei, amelyeknek szövege tagadhatatlanul magán viseli a *Könyvecske*ben található fordítások nyomát.

Különös tény, de mind a Roskovics Ignác, mind a Danilovics János által összeállított énekeskönyv magukat a Liturgia alatt végzendő imákat is tartalmazzák,⁴⁷ noha az énekeskönyvek célja éppen a hívek bevonása a liturgikus szolgálatba. Az imák ellenben egyfajta pótlékként arra szolgáltak, hogy az istentiszteletbe saját éneklésével bekapcsolódni nem tudók legalább az imaszövegek csendes olvasása által követhessék a szertartások menetét.

45 „Eiusdem Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici de dato 22° February anno currente N° 4509 erga declarationem Typographi Ellinger quoad Libros precatonis, citra praeivium Censurae indultum reimpresos, ut in futurum Opera etiam illa, quae longe ante Censuram subiverunt, si reimprimi desiderarentur, antiquum Censurae indultum inominis exhibere teneantur, committens intimatum, 23° Marty.” A városi tanács válaszában bejegyzése: „Domini Coetus Compactorum una vero Typographorum Commissarii Stephanum Ellinger Typographum gremialem super tenoribus benigne gratiosi huius intimati edocturi sunt, 28° Marty.” Archiv mesta Košice (AMK), Magistrát mesta Košice 1239–1922, Protocollum sessionum magistratualium, 1814, nr. 1118. Ez a megrovás még 1814-ben érkezett, tehát az 1815-ös könyvre nem vonatkozhat. Ugyanakkor Ellingert még egyszer, 1817-ben is elmarasztalta a cenzúraosztály, amint ez a protokollumból kiderül, cf. Protocollum sessionum magistratualium, 1817, nr. 4570. Kemény János, aki maga láthatta a helytartótanácsból küldött iratokat, négy imakönyvről is említést tesz. Lehet, hogy ezek közt van a görögkatolikus *Könyvecske* is. Persze az ilyen jellegű imakönyvek ezekben az időkben szinte keringtek a nyomdák között. Az elsőként 1804-ben a váci Gottlieb-nyomdában napvilágot látott római katolikus imakönyv – *Jó-nap. melyben a kezesfény katolikus embernek mindennapi imádságai, külömb-féle énekekkel meg-bővíttve találhatnak* – több, mint egy tucat másik nyomdában is megjelent, többnyire kibővíttve és átdolgozva. Közük van az Ellinger-nyomda is, amely 1814-ben adta ki a *Jó-nap* című imakönyvet, amely minden bizonnyal egyike volt azoknak a kiadásoknak, amellyel kiváltotta a cenzúra rosszállását. Cf. Petrik, *Bibliographia* II, 287.

46 Liturgikus könyv alatt olyan kiadásokat értünk, amelyek nem magánhasználatra készültek (mint a könyvecskek), hanem a közös istentiszteletekre.

47 Roskovics alaposan kibővíti az imádságok szövegét, amelyek „A szent Lyurgia alatt mondandó imák” című fejezetben találhatók, Roskovics Ignác (szerk.): *Ó hitű imádságos és énekes könyv*, Debrecen 1862, 18–23. Danilovics a „Szentmisei imádságok” cím alatt közli az imákat, némileg átdolgozva a régies szöveget, Danilovics János (szerk.): *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv. A hozzávaló imákkal*, Budapest 1893², 45–57. Az imákat nem vette ki Krajnyák Gábor sem az átdolgozott kiadásából: *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv. A hozzávaló imákkal*, Budapest 1920¹⁰, 40–51.

Ugyan nem sok, de néhány ima mai szövege szinte alig tér el a *Könyvecskében* foglaltától. Ime, egyik leggyakrabban használt énekünk, a *Mennyei király*:

Imádságos könyvetske, 1815	A jelenleg használatban lévő szövegek
<p>Mennybéli Király, vigasztaló igazságnak Lelke, ki mindenütt jelen vagy, és mindeneket bé-töltesz, minden jóknak tárháza⁴⁸, és életnek meg-adója, jöjj-el, és lakozzál mi bennünk, és tisztíts-meg minket minden fertelmességtől, és idvezítsd, áldott, a' mi lelkünket.</p>	<p>Mennyei Király, Vigasztaló, igazságnak Lelke, ki mindenütt jelen vagy és mindeneket betöltesz, minden jó-nak kútfeje és az életnek megadója, jöjj el és lakozzál mibennünk, és tisztíts meg minket minden szennytől, és üdvözítsd, Jóságos, a mi lelkünket!</p>

Hogy pedig az imádságos *Könyvecske* szövege bizonyos mértékben a mai napig jelen van a görögkatolikus istentiszteleteken, arra egy másik eklatáns példa az *akathisztosz*-hymusz refrénje. A *Könyvecskében* ez így olvasható: „Üdvöz-légy Istennek szeplőtelen jegyese”. Ez inkább mondható parafrázisnak, mint hű fordításnak, mert a görög eredetit – Χαίρε Νύμφη Ανύμφευτε – és ennek szláv, szó szerinti fordítását – Радуїся, Невѣсто неневѣстная – így lehetne visszaadni: „Üdvözlégy (vagy örvendezz) házasságra nem lépő menyasszony.” A *Könyvecske* fordítása megadja ennek a nehezen érthető megszólításnak a teológiai jelentését. Mária, aki a törvények szerint Józsefnek eljegyzett leány, voltaképpen sosem lépett házasságra, hiszen a Szentlélektől foganta egyetlen fiát, Jézus Krisztust.

Az „Istennek szeplőtelen jegyese” fordítás tehát korántsem a legpontosabb, még ha teológiai értelemben kifogástalan is, és az sem biztos, hogy más fordítások nagyobb sikerrel adják át az eredeti szövegben megbúvó szójátékot. Hogy a magyar görögkatolikusok jelenleg használatban lévő szövegei mégis az „Istennek szeplőtelen jegyese” formulát választották, az kétséget kizáró módon a *Könyvecske* meggyökeresedett szövegével hozható kapcsolatba. Ebben a fordításban találjuk meg a himnusz első *kontákját* Danilovics énekeskönyvében,⁴⁹ és ez a formula marad meg a *Dicsérvételek az Úr nevét!* című zsolozsmás-könyvben⁵⁰ éppúgy, mint a *Dicsérvételek az Urat!*⁵¹ című énekeskönyvben.

Egy nem egészen hetven oldalas kis könyv szövegállománya nyilván eltörpül a bizánci rítusban használt több, mint egy tucatnyi vaskos liturgikus könyv szöveghalmazához. Első fordításunknak a legtöbb énekben inkább reminiscenciája jelenik meg: „Felnyitom az én számat...”, „Könyörögjétek érettünk szent apostolok, próféták, mártírok és minden szentek...”, és sorolhatnánk a szókapcsolatokat, amelyek ismerősen csengenek

48 A jelenleg használatos fordításban a „minden jónak kútfeje” nem egészen pontos. A görög eredetiben és a szlávban is a „kincstár” szó megfelelője áll. Az első, Roskovic Ignác által kiadott énekeskönyvben az eredeti szót pontosabban visszaadó, éppen az 1815-ös kiadásban is szereplő „tárház” szót találni, Roskovic, Ó hitű imádságos és énekes könyv, 1.

49 Danilovics, *Görögszertartású általános egyházi énekeskönyv*, 78.

50 *Dicsérvételek az Úr nevét!* Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv, Miskolc 1934, 745–755.

51 *Dicsérvételek az Urat!* Görög katolikus szertartású énekeskönyv, Nyíregyháza 2008, 228.

füleinknek. Ha a *Könyveske* énekei és imái nem is élnek tovább érintetlenül liturgikus szövegeinkben, a konkrét hatás bizonyítható. Ez pedig azt jelenti, hogy a magyar liturgikus nyelv nyomtatásban is már több, mint kétszáz éves használatnak örvend, mégpedig bizonyos szövegek kontinuitása mellett.